

KOSZTRICZ ANNA

COLLEGIUM HUNGARICUM ALAPÍTÁSI KÍSÉRLET MOSZKVÁBAN MAGYAR ÖSZTÖNDÍJAS EGYETEMISTÁK A SZOVJETUNIÓBAN 1946–1948

A Moszkvában létesítendő Collegium Hungaricum¹ terve

1945. július 21-én kelt levelében Ács Tivadar², a Magyarok Világszövetségének ügyvezető alelnöke levelet intézett dr. Gyöngyösi János külügyminiszterhez és gróf Teleki Géza vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, amelyben egy moszkvai Collegium Hungaricum³ létesítésének időszerűségére és fontosságára hívta fel a figyelmet.

„Azok a társadalmi erők, amelyek szembeállították Magyarországot a Kárpátoktól keletre elterülő világgal, csatát vesztek, megsemmisültek, vagy súlyosan meggyengültek. Az új, demokratikus Magyarországon olyan társadalmi viszonyok alakulnak ki, amelyek alkalmasak a keleteurópai szellemi hatások befogadására és feldolgozására.” A magyar kultúrpolitika feladata a háború után, hogy beilleszkedjen az új kelet-európai szellemi vérkeringésbe, és „a környező népekkel ápolandó szellemi kapcsolatok mellett... a Szovjetunió népeivel létesítendő szoros együttműködés” legyen az új kultúrpolitikája leglényegesebb pillére. Ács Tivadar szerint az újfajta kultúrpolitika leghathatósabb eszköze a Moszkvában létesítendő Collegium Hungaricum lett volna.

Ács Tivadar a létesítendő intézménynek a következő feladatokat szánta: legyen a Collegium Hungaricum a szovjetunióbeli, magyar vonatkozású történelmi, régészeti, néprajzi és szociológiai kutatások végzésének központja. Másrésztől ismertesse meg a Szovjetunióban a magyar kultúrát, és szervezze a szovjet kultúra és tudomány megismertetését Magyarországon.

Ács Tivadar úgy látta, hogy az intézmény ezt a hármas feladatot úgy tudná a leghatékonyabban ellátni, ha a magyar kulturális kormányzat nem diákokat küldene ki, hanem olyan „tudósokat és szakembereket, ...akik mögött már van tudományos múlt.” Nézete szerint a Collegium Hungaricumok eddigi működésében súlyos hiba volt, hogy „előkép-

¹ Collegium Hungaricum – magyar kulturális intézetek Európában (Berlin, Róma, Bécs), amelyek szállást is biztosítottak az odaérkező magyar ösztöndíjas kutatóknak. Ezt az intézethálózatot az 1927. évi XIII. tc. hozta létre.

² Ács Tivadar (1901–1974.) történész, újságíró. A 20-as években újságíróként dolgozott, majd 1930-ban kivándorolt Argentínába. Tevékenyen részt vett az argentinai magyarság kulturális életében, megkezdte az amerikai magyarság történetének kutatását. 1936-ban hazatért, kutatási eredményeinek közzétételéből élt. 1945-ben a Külügyminisztérium osztálytanácsosa lett, ugyanebben az időben a Magyarok Világszövetségének ügyvezető alelnöki posztját is betöltötte. 1948-ban elbocsátották állásából. Ettől kezdve az emigráns magyarság kultur- és művelődéstörténetével és a Kossuth-emigráció történetével foglalkozott

³ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) XIX-I-1-k 1946–47. 11. doboz 131. tétel. A gróf Teleki Gézának elküldött levél nem maradt fenn.

zetség és előzetes tudományos teljesítmények nélküli diákok kerültek külföldre, akik nem tudták sem a magyar kultúra képviselését ellátni, sem pedig a Collegium tudományos munkáját szakszerű és komoly mederbe terelni.”

Ács Tivadar fenti levelének a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium és a Külügyminisztérium közötti levelezésben nyoma veszett, és csak a Külügyminisztérium ismételt kérésére 1946. január 29-én érkezett meg végül.

Az Ács Tivadar tervezetében szereplő, ösztöndíjasok befogadására is alkalmas Intézet létrehozásához vezető úton az első tapogatózó lépést a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium X. ügyosztályának a magyar-orosz kultúrkapcsolatokkal foglalkozó előadója tette meg, mikor G. S. Barulin, szovjet követségi tanácsos előtt megemlítette egy moszkvai Collegium Hungaricum alapításának ügyét⁴. Barulin javasolta, hogy a minisztérium ezt a kérést szóbeli jegyzék formájában hozza a szovjet fél tudomására.

Keresztury Dezső⁵, a magyar vallás- és közoktatásügyi miniszter 1946. május 10-én kelt, a Szovjetunió budapesti külképviseletéhez intézett átirata⁶ leszögezte, hogy a Magyar Köztársaság a Szovjetunióval élénk kulturális kapcsolatok kiépítésére törekszik. Ezért a magyar kormány 30 kutatói ösztöndíjat alapított, mert szándékában áll kutatókat és tudósokat kiküldeni a Szovjetunióba, hogy ott folytathassanak kutatómunkát. A minisztérium ennek megvalósításához két intézmény létrehozását látja célravezetőnek, egyrészt egy Magyar Intézet felállítását a moszkvai tudományegyetemen, másrészt a magyar kutatók elhelyezését és irányítását szolgáló Collegium Hungaricumot, a bécsi, a római és berlini hasonló intézmények példájára.

1946. június 8-án a Moszkvában létesítendő magyar kulturális intézet kiérlelt tervét⁷ átküldték Gyöngyösi János külügyminiszternek. A tervezet szerint a létesítendő magyar intézet költségvetéséről a vallás- és közoktatásügyi miniszter gondoskodik. Az intézmény tevékenységét két fontos feladatkörbe kellene rendezni a tervezet szerint: egyik ezek közül a magyar nyelv és irodalom, valamint a magyar kultúra és kulturális események megismertetése a Szovjetunióban az érdeklődőkkel, továbbá a magyar tudományos kutatások eredményeinek hozzáférhetővé tétele a szovjet kutatók számára. Másrészt pedig az intézet ellátná a magyar (már diplomával és esetleges kutatói előélettel rendelkező)

⁴ MOL XIX-I-1-k 131. tétel, 11. doboz

⁵ Keresztury Dezső (1904–1996) – író költő, irodalomtörténész, a MTA tagja. Tanulmányait Eötvös-kollégistaként a budapesti, a berlini és a bécsi egyetemen végezte. 1928-ban szerzett magyar–német szakos tanári diplomát. 1929-től a berlini egyetem magyar lektora és a Magyar Intézet könyvtárosa volt. 1936-tól az Eötvös Kollégium tanára. 1945–1947 között a Nemzeti Parasztpárt tagjaként vallás- és közoktatásügyi miniszter volt. 1948-tól az MTA főkönyvtárosa lett.

⁶ MOL XIX-I-1-k 131. tétel 11. doboz 19–20. lap

⁷ Uo. 21–22. lap

tudósokat a Szovjetunióban megjelent tudományos anyagokkal, valamint előkészítené és irányítaná a Moszkvába tudományos kutatások céljából kiérkező ösztöndíjasok munkáját.

A tervezet összeállítói említést tesznek arról is, hol látják elhelyezhetőnek a majdan létesítendő intézetet („feltéve, hogy a Szovjet-Unió kormánya helyiséget és berendezést bocsájt rendelkezésünkre”), márpedig annak a magyar kulturális kormányzat előtt is világosnak kellett (volna) lennie, hogy épület vagy helyiségek „rendelkezésre bocsátása”, berendezéssel, egy évvel a II. világháború befejezése után Moszkvában nagyon súlyos gond, gyakorlatilag lehetetlen volt. Másrészről a tervezet készítőiben fel sem merült a gondolat, hogy a Szovjetunió, amellyel egy évvel korábban a magyar állam még hadban állt, értetlenül fog állni egy, a magyar állam minisztériumai által irányított kulturális intézet létrehozásának terve előtt, amelybe rendszeresen érkeznek magyar állami ösztöndíjjal diplomás kutatók, akik aztán a Szovjetunió legkülönbözőbb tudományos intézeteiben (amelyek körét a tervezet pontosan nem határozza meg) kívánnának hosszabb-rövidebb ideig tudományos kutatásokat végezni.

A tervezet évenként 10.340 USA-dollár költséggel számolt, azonban a dokumentumból nem derül ki, hogy ezt az összeget milyen előzetes adatok alapján számolták ki, hogy ezeket az adatokat honnan érkezett információk alapozták meg, továbbá, hogy részletezve, milyen lehetséges költségeket vettek figyelembe az összeg meghatározásakor.

Ilyen előzmények után Keresztury Dezső vallás- és közoktatásügyi miniszter 1946. május 22-i keltezésű átiratában⁸ arra kérte a külügyminisztériumot, hogy az intézet ügyéről szóló leveleit továbbítsa G. M. Puskinnak⁹, a Szovjetunió rendkívüli és meghatalmazott követének, és Szekfű Gyula¹⁰ moszkvai magyar követnek, azzal a kéréssel, hogy az intézet létrejöttét a rendelkezésére álló eszközökkel igyekezzen elősegíteni.

Szekfű Gyula 1946. július 15-n kelt jelentésében¹¹ leírta, hogy találkozott a szovjet külügyminisztérium Balkáni Osztályának helyettes vezetőjével, akinek „nézete szerint külön magyar kollégium felállítása aligha lehetséges, és nem is célszerű, sokkal célravezetőbbnek tartja, ha a magyar fiúk állandóan együtt laknak az itteniekkel.”

1946. augusztusában Czinkótszky Jenő miniszteri tanácsos, a VKM Kulturális Osztályának vezetője és Szekfű Gyula követ tárgyalásokat folytatott a Szovjetunió Felsőok-

⁸ Uo. 20. lap

⁹ G. M. Puskín – szovjet diplomata, 1945 és 1948 között a Szovjetunió budapesti követe.

¹⁰ Szekfű Gyula (1883–1955) – történész, egyetemi tanár. 1945. október 10-től 1948. májusáig Magyarország rendkívüli követe és meghatalmazott miniszter a Szovjetunióban. 1948. májusában nagykövet lett, 1948. szeptember 10-én visszahívták posztjáról.

¹¹ MOL. XIX-J-1-k Szovjet adminisztratív iratok 1945–64. 500/1946, 22. doboz

tatási Minisztériumában¹², e tárgyalásokról a Külügyminisztériumba küldött jelentésből kiderül, hogy a megbeszélések egy *Leningrádi Magyar Intézet illetőleg Magyar Kabinet* felállításáról folytak, nagyon reményt keltő módon. Dr. Nemes József miniszteri osztályfőnök megállapítása szerint „a Szovjetunió illetékes tényezői szívesebben veszik a kabinet elnevezést, ami *végeredményben csupán nomenclatura* kérdése”. Ez eléggé könnyelmű megjegyzés, a „kabinet” szó valamely szaktárgy oktatásának céljából kialakított szaktantermet jelent (egyéb jelentések mellett) az orosz nyelvben. Ezek szerint tehát a Szovjetunió Felsőoktatási minisztériumának hivatalnokai a magyar tárgyalópartnereik által felvetett, kulturális intézet alapítására vonatkozó tervet úgy értelmezték, hogy a magyar oktatási kormányzat szeretné megindítani a Szovjetunióban a magyar nyelv és kultúra intézményes oktatását.

Azt a következtetést vonhatjuk le a fentiekből, hogy a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium tisztviselői a Szovjetunió illetékes szerveivel folytatandó tárgyalások megkezdése előtt nem tették meg azt a – bármely külügyminisztériumban hétköznapi gyakorlatnak számító – lépést, hogy tájékozódtak volna a Szovjetunó szokásairól és kultúrájáról, döntéshozási mechanizmusairól, a kultúra szervezetéről, hivatalrendszeréről, irányításáról, és egyáltalán, a sztálini politikai rendszer mibenlétéről.

Felmerül a kérdés, hogy egy ilyen fontosnak ítélt kérdésről folytatandó tárgyalások irányításával miért egy minisztériumi osztálytanácsost bíztak meg.

A Szovjetunióban a döntések a legfelsőbb párt- és állami szinteken születtek, az alsóbb szintekre (minisztériumi osztályok) már csak a döntések végrehajtására vonatkozó utasítások jutottak el. Czinkótszky minisztériumi tanácsos csak egy olyan, magasrangú hivatalnokkal tárgyalhatott, akinek semmiféle döntési joga nem volt, de még véleményezési joga is csak alig-alig lehetett. Feladata csak az volt, hogy írjon egy jelentést saját feljebbvalóinak a magyar osztálytanácsos látogatásáról. Az idézett irat maga is így említi: „Czinkótszky tanácsos úr tárgyalásai a Szovjetunió felsőoktatási minisztériumában”, ebből az iratból nem derül ki viszont, hogy kivel (csak egy később kelt levélből tudhatjuk meg, hogy Szvetlov miniszterhelyetessel).

1946. szeptember 6-án a vallás- és közoktatásügyi minisztérium miniszteri osztályfőnöke újabb levelet¹³ intézett a külügyminiszterhez.

Ez a dokumentum csekély változtatással megismételte Keresztury Dezső június 8-i tervezetét, kiegészítve az időközben „kabinet”-té átalakult intézmény tervezett feladataival (a magyar nyelv és irodalom egyetemi oktatása, a szovjet „tudományos és kulturális tényezők” megismertetése a magyar tudományos és kulturális élettel, a magyar tudomány

¹² MOL XIX-I-1-k 131. tétel, 11. doboz

¹³ MOL XIX-I-1-k 1946–48. 131. tétel 33–34. lap, 11. doboz

és kultúra képviselőinek rendszeres tájékoztatása a szovjet tudomány és kultúra új eseményeiről, magyar-szovjet könyvcserre lebonyolítása, kapcsolat teremtése a Szovjetunióban élő magyarral rokon népek tudományának és kultúrájának képviselőivel, a magyar östörténet tanulmányozása, és csak utolsó pontként: „a Szovjetunióban tartózkodó magyar ösztöndíjasok működésének figyelemmel kísérése”). Itt már nem esik szó az ösztöndíjasok munkájának *irányításáról* és elősegítéséről.

A VKM államtitkáranak, Bassola Istvánnak 1946. október 21-én a magyar külügyminiszterhez intézett leveléből¹⁴ elégedett optimizmus érződik, mivel Moszkvában „Czinkótszky Jenő...oly sikeres tárgyalásokat folytatott” Szvetlov miniszterhelyetttel. Az államtitkár ezért arra kérte a külügyminisztert, hogy „lehetőleg minél előbb küldje ki ismét Moszkvába Czinkótszky tanácsos urat” a tárgyalások folytatására.

Keresztury Dezső miniszter október 29-én szintén igen bizakodó hangú levélben fordult Barulin szovjet követségi tanácsoshoz, röviden összegezve Czinkótszky Jenő moszkvai tárgyalásainak reményekre okot adó lefolyását, és megjegyezte, hogy a Magyar Intézet és a Kabinet ügyét a „személyes tárgyalások nagyban előmozdították”. A miniszter egyben közölte, hogy szeretne újabb küldöttséget küldeni Moszkvába további tárgyalások folytatására (a Külügyminisztériumból Czinkótszky Jenő miniszteri tanácsost és a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumból dr. Szentmihályi Jánost, a magyar-szovjet kulturális kapcsolatok ügyeinek előadóját).

Úgy tűnik, ebben az esetben a szovjet és a magyar tárgyaló fél elbeszélte egymás mellett, nem értették egymás szándékát. Keresztury Dezső az „intézet” és „kabinet” szavakat e dokumentumban is úgy értelmezte, mintha azokat a szovjet tárgyalópartnerek egymás szinonimáiként használták volna („...Leningrádban Magyar Intézetet, – illetve, ahogy azt a Szovjetunió tényezői nevezték, Magyar Kabinetet – létesítsenek...”). A Szovjetunió „tényezői” nem voltak tisztában azzal, hogy mit értenek magyar tárgyaló partnereik „intézet” alatt. (Egy néhány helyiségből álló ház vagy lakás, amelyben Magyarországról, magyar szervek által kiküldött munkatársak dolgoznak. Az Intézet programját Magyarországon tervezik meg. Célja egyrészt a magyar kultúra és tudomány szovjetunióbeli megismertetése, másrészt pedig a magyar kultúra szakemberei számára a szovjet kulturális és tudományos fejlődéssel való mielőbbi megismerkedés, az intézmény a kiérkező kutatóknak esetleg szállást is biztosít.) Az „intézet” szó orosz megfelelője (insztyitut) főiskolát is jelent. A Szovjetunióban csak a kiemelt, nagy múltú felsőoktatási intézményeket hívták „egyetem”-nek (unyiverszityet), az Októberi Forradalom után a tömeges szakemberképzés céljából létrehozott felsőoktatási intézmény-hálózat „insztyitut”-okból állt, mindezeket együtt „vuz”-oknak¹⁵ nevezték.

¹⁴ Uo. 35. lap

¹⁵ Vuz – vüszseje ucsébnóje zavegyenyije – felsőoktatási intézmény

A moszkvai Magyar Követség I. osztályú titkára, Horváth Imre november 1-én egy rövid értesítést¹⁶ küldött a Magyar Külügyminisztériumba arról, hogy az Intézet ügyét illetően még nem született döntés. Leírta viszont, mi okoz fejtörést a szovjet félnek: „Nem látják tisztán [tudniillik a szovjet Felsőoktatási Minisztérium illetékes tisztviselői S. Kosztricz Anna], mennyiben érdemes tudományos intézetet létesíteni egy-két ember számára. Szívesen vennék, ha egészen konkrét és kimerítő tervet terjesztenénk elő a magyar intézet felállítására és működésére vonatkozó elképzelésekről.”

„Mínt hogy a követség konkrét és kimerítő tervezet megküldését kérte”¹⁷, november 4-én a Vallás és Közoktatásügyi Miniszter elküldte 126.114/1946. sz Emlékeztetőjét Szekfű Gyula követnek, amelyben egy, *Petrozavodszkban*¹⁸, *a Karjalai Egyetem mellett* működő Magyar Intézet felállításáról van szó, amelynek létrehozására a „Szovjetunió Felsőoktatási Minisztériuma hajlandónak mutatkozik”. Ezzel párhuzamosan az emlékeztető változatlan formában ismét részletesen leírja a Leningrádi Egyetem Finnugor Tanszéke mellett működő Magyar Kabinet felállításának tervét.

A szovjet hatóságok válasza továbbra is váratott magára, ezért november 21-én dr. Szentmihályi János miniszteri titkár megbeszélést folytatott G.S. Barulin követségi tanácsossal, aki, mint magánember, „melegen pártfogolná”, ha a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium képviselői Moszkvában személyes megbeszéléseket folytatnának (még az utazás gyakorlati megszervezéséhez is hasznos tanácsot adott: ha a minisztérium küldöttje diplomáciai futárként utazik ki, a vízumkérés formáságai sokkal egyszerűbben megoldhatóak)¹⁹.

Miután az intézet ügyének intézése teljesen holtpontra jutott, a levelezésben és tárgyalásokon semmilyen kézzelfogható eredményt nem sikerült elérni, Szekfű Gyula követ 1946 decemberében többoldalas, meglehetősen ingerült hangú levélben²⁰ próbálta megmagyarázni a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium és a Külügyminisztérium vezetőinek, miért nem halad előre a felállítandó Magyar Intézet ügye.

„Az eredetileg Collegium Hungaricum, majd Magyar Intézet, végül Czinkótszky tanácsos úr nyári látogatása óta kabinet néven tervezett intézmény a közoktatási miniszter úr és a Külügyminisztérium elképzelése szerint még mindig olyan feladatokat látna el, aminőket a Nyugaton alapított régi Collegium Hungaricumok.

*Márpedig ilyenek alapítása a Szovjetunióban lehetetlen.*²¹

Megállapításaim szerint egyetlen államnak sincs ilyen intézete ... azon feladatokat, melyeket mi egy Magyar Intézethez fűzünk, s amelyek kétségtelenül igen fontosak, egyik

¹⁶ MOL XIX-I-1-k 11. doboz 131. tétel 36. oldal

¹⁷ Uo. 51. oldal

¹⁸ Petrozavodszk – Oroszországban Karélia fővárosa, közel az Onyega tó nyugati partjához

¹⁹ Uo. 54. lap

²⁰ Uo. 55. lap

²¹ A kiemelés tőlem származik. S. Kosztricz Anna

nép sem egy intézet által, hanem a legkülönbözőbb eszközökkel látja el. Elsősorban attaséival, sőt követségeiken külön kultúrosztályokkal.”

1946. végéig a Vallás- és közoktatásügyi Minisztérium és a Külügyminisztérium vezetői és hivatalnokai nem voltak hajlandók szembenézni a tényekkel, nem szereztek meg, gyűjtötték össze a Szovjetunió hivatalrendszerére, államirányítására, kulturális életére és oktatási szervezeteire vonatkozó alapvető információkat, hogy aztán ezek ismeretében tárgyaljanak az oktatási és kulturális kapcsolatokról, amelyeket viszont mindenáron építeni akartak.

A szovjet fél olyan, nyelvoktatást és ehhez kapcsolódóan a magyar kultúra nyelvoktatásban okvetlenül szükséges alapismereteit közvetítő, a Leningrádi Állami Egyetemen (később Petrozavodszkban) működő *nyelvi* kabinet létesítéséről gondolkodott, amelynek azonban nem sok értelmét látta, tekintve az érdeklődés várható hiányát a szovjet diákok részéről, ami viszont teljességgel érthető, tekintettel a magyar hadsereg alig egy évvel korábbi szovjetunióbeli szerepére.

Milyen politikai és gazdasági érdeke fűződött volna a szovjet államnak ahhoz, hogy egy egyetemén működjön egy „Kabinet”, ahol egy olyan ország nyelvét tanítják az illető országból érkezett előadók, amelyet szovjet csapatok tartanak megszállva, amellyel nincsenek élő gazdasági kapcsolatai, következésképp nincsen szüksége szakemberekre sem, akik beszélik ezt a nyelvet.

A nyelvi kabinettel kapcsolatban még valamit meg kell jegyeznünk: az indoeurópai nyelveket könnyen tudja tanulni egy orosz diák, lévén az orosz nyelv is indoeurópai. A finnugor nyelvcsaládhoz tartozó magyar nyelv azonban teljesen más szerkezetű és kiejtésű. Szovjet diákoknak semmilyen érdeke nem fűződött ahhoz, hogy egy számukra nagyon nehéz nyelvet megtanuljanak, amellyel aztán nem alapozhatják meg további pályájukat, nem találnak olyan munkahelyet, ahol szükség lenne tudásukra.

A Szekfű Gyula által leírt tények megismerése még mindig nem volt azonban elegendő ahhoz, hogy a magyar kultúra vezetői eredeti terveiktől elálljanak, vagy a lehetőségekhez igazítva változtassanak rajtuk.

Egy 1947 elején keletkezett Feljegyzésben²² Czinkótszky Jenő kifejtette, hogy hibásak a „Szekfű követ úr” által leírtak. „Úgy látszik azonban, hogy a Leningrádi Magyar Intézet ügye ... mégsem olyan reménytelen óhajunk, mint azt a követ úr látja, s kívánatos volna, ha a két minisztérium megfelelő osztályai ezekben a kérdésekben olyan újabb megoldási módozatot találnának, amelyek az ügy előrevitelét elősegítenék.” A kétoldalas irat négy sora foglalkozik az 1946 őszen a Szovjetunióba kiküldött ösztöndíjasokkal, akiknek „ügye immár nem probléma, mert ... a felsegítésükre szükséges összeg már átutaltatott...”.

²² MOL XIX-I-1-k 1946–47. 131. tétel 11. doboz 38–39. lap

1947 január végén Keresztury Dezső hosszú, személyes hangú levélben²³ tette meg észrevételeit a Szekfű Gyula levelében foglaltakra²⁴. Ő is hosszan összegezte, milyen feladatokat kell ellátnia a létrehozandó Magyar Intézetnek, rámutatott, hogy a „kabinet nem alkalmas ezen sokirányú feladatok megoldására, azonban változatlanul az a vélemény, hogy ha alkalmas egyén látja el a kabinet vezetését, ... máris hozzáláthatna a reá váró feladatok megoldásához, és szép eredményeket érhetne el.” (E feladatok ellátására egyébként addigra már önként jelentkezőt is sikerült találni.) Udvarias ember lévén, aki hosszabb időt töltött el Európa több fővárosában is, így jól ismerte az ott működő kulturális intézeteket, *nem írta bele* a Szekfűnek címzett levélbe, hogy „mivel Neked eddig nem sikerült eredményt elérned, a szovjet partnerrel való tárgyalások folytatására újabb delegációt szándékozom kiküldeni.”

Az ösztöndíjasokkal kapcsolatban ő is megjegyezte, hogy az ösztöndíjasok segélyezésére szánt pénzt a minisztérium már átutalta, a további összegek átutalása pedig folyamatban van.

„Engedd meg, hogy hálásan megköszönjem atyai gondoskodásodat, amelyben fiainkat részesítetted. A magam részéről feleslegesnek tartom hangsúlyozni azt, hogy a magyar követ feltétlenül illetékes arra, hogy az ösztöndíjasok ügyeivel foglalkozzék. Kívánságodra azonban eddigi fáradozásaidért külön köszönetet mondva, *felkérlek Téged*²⁵, hogy a vezetésed alatt álló követség illetékes személyei gondozzák az ösztöndíjasok ügyeit.” – írta Keresztury Dezső 1947. január 20-án – hónapokkal az első ösztöndíjas csoport kiutazása után. Erre a szokatlan felkérésre nyilván azért volt szükség, mert a külföldi magyar kulturális intézetek addigi húszéves működése során nem volt szükség arra, hogy a magyar állami ösztöndíjjal európai országok nagyvárosaiba érkező ösztöndíjasok problémáival a követségeknek kelljen foglalkozniuk

Keresztury Dezső szükségesnek tartotta hozzátenni, hogy az ösztöndíjasok segélyezésére szánt havi 10.000 rubelt Szekfű ossza szét az ösztöndíjasok között *belátása szerint*, habár „Meg kell jegyeznem, hogy itten kapott információim szerint az orosz állam által fizetett ösztöndíjak a tisztességes megélhetéshez elegendőnek látszottak.”

A legutóbb idézett mindkét iratban (Czinkótszky Jenő feljegyzése és Keresztury Dezső levele) előfordul annak hangsúlyozása, hogy „az ösztöndíjasok ügye egyébként is már megoldódott”. Mi ez az, amúgy már „megoldódott” „ügy”, amire Czinkótszky Jenő és Keresztury Dezső is utal egy rövid mondatban a kulturális intézet létrehozásának szervezése közben?

²³ MOL XIX-I-1-k 1946–47. 131. tétel 11. doboz 63–65. lap

²⁴ Keresztury Dezső 1929-től a berlini egyetem magyar lektora volt, emellett pedig a Berlini Magyar Intézet könyvtárosa. Szekfű Gyula 12 évet töltött a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchivban. Mindkettőjüknek voltak tehát tapasztalataik a külföldi magyar intézetek működésével kapcsolatban.

²⁵ A kiemelés tőlem származik. S. Kosztricz Anna

Az 1946-ban kikerült ösztöndíjas-csoport

A Szovjetunió felsőoktatási intézményei az 1946/47-es tanévben fogadták az első külföldi ösztöndíjas egyetemistákat²⁶. Körülbelül ötszáz diák kezdte meg ebben az évben tanulmányait a szovjet „vuz”-okban az európai szovjet befolyási övezetből, rajtuk kívül vietnámiak, mongolok, kínaiak és koreaiak. Ezek a fiatalok a felsőfokú képzés teljes időtartamára érkeztek a Szovjetunióba. Hat évvel később, 1952-ben számuk elérte a nagyjából nyolcezeret (különböző források más-más számokat említenek)²⁷. A szovjet felsőoktatási intézmények ilyen módon az orosz nyelvet a szakmájuk gyakorlásához szükséges szinten beszélő fiatal értelmiségieket képeztek a szocialista országok számára, akik politikai képzettségük révén hazájuk iparát, mezőgazdaságát, kereskedelmét zökkenőmentesen tudták beilleszteni a szocialista gazdasági rendbe. Ez is egyike volt azon kötelekeknek, amelyek megalapozták a szocialista országok közösségének egységét a negyvenes évek végétől kezdve.

1945. végén a vallás- és közoktatásügyi miniszter a Szovjetunióba szóló ösztöndíjat létesített, és erről tájékoztatta az Országos Ösztöndíjtanács²⁸ elnökségét. „A Szovjet-Unió és az új demokratikus Magyarország között létesült kulturális kapcsolatok terén az elmúlt évekkel ellentétben, a legintenzívebb szellemi együttműködést óhajtom előmozdítani.

Ennek a célnak a szolgálatában tudomásul és megfelelő további eljárás végett értesítem a tekintetes Elnökséget, az 1927:XIII.t.c.-ben²⁹ nyert felhatalmazás alapján, hogy már most az általános ösztöndíjkiadás megindulása előtt, a vezetésemre bízott tárca hitele terhére a Szovjet-Unió szellemi életének legmegfelelőbb helyszíni tanulmányozása céljából 10, a Szovjet-Unióba szóló ösztöndíjat létesíték.”³⁰ Az ösztöndíjat valamely magyar egyetemre már beiratkozott, de még inkább ott már diplomát szerzett olyan fiatal kutatók számára alapították, akik a Szovjetunió valamely tudományos intézetében szeretnék tovább képezni magukat. Az ösztöndíj időtartamát 10 hónapban állapították meg, összegét pedig havi 4000 pengőben.

Az Országos Ösztöndíjtanács 1945. december 28-i ülésén foglalkozott az újonnan alapított ösztöndíjakra való jelölés ügyével, a jelöltek névsorát 1946. január 25-én felterjesztette a Vallás-és Közoktatásügyi Miniszternek.³¹

A névsort megküldték a Magyar-Szovjet Művelődési Társaságnak is, véleményezés céljából.³² (Az említett névsorok között jelentős különbségek vannak.)

²⁶ Orosz Állami Modernkori Politikatörténeti Levéltár (RGASZPI) 17. fond 133. opisz 240. gyelo 56. lap 27 Uo. 55–56. lapok

²⁸ 1927. évi XIII. törvény „A külföldi magyar intézetekről és a magas műveltség célját szolgáló ösztöndíjakról” hozta létre az Ösztöndíjtanácsot.

²⁹ Uo.

³⁰ MOL XIX-J-1-k Szovjet adminisztratív iratok 1945–64. 26.957/1945. 22. doboz

³¹ MOL XIX-I-1-e 26.268/946, 45. doboz

³² Uo. 86251. sz.

1946. február 18-án a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium szóbeli jegyzéket³³ intézett a Szovjetunió budapesti Követségéhez, amelyben tájékoztatta a követséget 30 ösztöndíj alapításáról. „Ez ösztöndíjak odaítélése az Országos Ösztöndíjtanács jelölése és a Magyar-Szovjet Művelődési Társaság véleményezése alapján most van folyamatban”. Tekintettel Magyarország rendkívül súlyos gazdasági helyzetére, a „Magyar Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium ezért tisztelettel kéri, nem volna-e lehetséges, hogy a kiküldendő magyar ösztöndíjasok tanulmányi és ellátási költségeit, a fennálló súlyos helyzetre való tekintettel az 1946/47. tanulmányi évre kivételesen a Szovjet-Unió vállalná. Ennek ellenértékeképpen a Magyar Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium a legnagyobb készséggel ajánlja fel, hogy ugyanannyi szovjet ösztöndíjasnak magyarországi tanulmányi és ellátási költségeit fedezze.”

Az ösztöndíjasok végleges névsora mégsem az Ösztöndíjtanács vagy a Szovjet-Magyar Művelődési Társaság és a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium közötti egyeztetések során alakult ki, hanem „A 15 ösztöndíjast Barulin követségi tanácsos úr választotta ki a 30-ból, a kiválasztásnál a következő szempontok érvényesültek:

- 1./ a pályázók kora /32 évesnél idősebb pályázó nem jöhet tekintetbe/
- 2./ van-e lehetőség a Szovjetunióban arra, hogy a pályázó eredményes tanulmányokat folytathasson?

[...]

Barulin tanácsos úr kifejezte azt az óhaját, hogy a jövőben több mezőgazdasági szakember, technikus kapjon ösztöndíjat.

A Miniszter Úr álláspontja az, hogy mivel mind a 30 ösztöndíjas szabályszerűen pályázott, és szabályszerűen ítéltük oda az ösztöndíjat, teljesen irreleváns, hogy a 30 közül melyik 15 utazhat ki.”³⁴

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium által átadott, 30 nevet tartalmazó listáról tehát a *szovjet követség munkatársai* választották ki azt a 15 pályázót, aki végül valóban kiutazhatott a Szovjetunióba, ezen túl pedig Barulin követségi tanácsos érzékeltette, hogy a jövőben Magyarország milyen szakemberek szovjetunióbeli képzésére kaphat lehetőséget.

A követségi tanácsos arról is tájékoztattott, hogy milyen körülményekre számíthatnak a kiutazó fiatal magyar kutatók: „az ösztöndíjasok ingyenes lakásban, naponta 3-szori étkezésben részesülnek. Az étkezésért minimális térítést kell fizetni, mely Barulin tanácsos úr közlése szerint fillérekből kitelik. Az egyetemi oktatás teljesen ingyenes.”

³³ MOL XIX-I-1-k Szovjet adminisztratív iratok 1945–64 60.187/6 22. doboz

³⁴ MOL XIX-I-1-e 95975. sz. 1946. VIII. 27.

1946 május 16-án a Szovjetunióba kiküldendő ösztöndíjasok névsorát³⁵ a magyar külügyminisztérium Kulturális Osztályának helyettes vezetője megküldte Szekfű Gyula rendkívüli és meghatalmazott követnek is.

A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium két munkatársa³⁶ szeptember 16-án ke-reste fel ismét Barulin követségi tanácsost, aki közölte velük, hogy „a Szovjetunióba utazó ösztöndíjasok utazási költségeit minden valószínűség szerint a Szovjet-Unió kormánya fedezi. A kint tartózkodó ösztöndíjasok részére, amennyiben egyetemi végzettségük már megvan, havi: 900.- rubelt folyósít a Szovjet-Unió kormánya, amennyiben egyetemi hallgatók, havi: 500.-rubelt. Ismételten ígéretet tett arra vonatkozóan, hogy ingyen tanszerekben, ingyen lakásban részesülnek, és ugyanazokat a jegyeket és utalványokat kapják mint a Szovjet-Unió tudós-aspiránsai.”

A megbeszélés után a Minisztérium a Gazdasági Főtanácsot is tájékoztatta az ösztöndíjasok kiküldésének anyagi vonzatairól, ebben szerepel Dr. Szentmihályi János egy megjegyzése: „A magam részéről eddig nem tartottam ildomosnak, hogy a támogatás összecszerűségét megkérdezzem, eddig is megnyugodtam abban a tényben, hogy Barulin tanácsos úr több ízben kijelentette azt, hogy az ösztöndíjasok a Szovjet-Unió vendégei. Államtitkár úr kérésére tettem fel határozott formában a kérdést, és a válaszban úgy vélem mind magam, mind Államtitkár úr is megnyugodhatunk.” Nem egészen világos, hogy az említett két összeg (900 és 500 rubel) miért töltötte el megnyugvással Dr. Szentmihályi Jánost. Sem a Külügyminisztérium, sem a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium iratai között nem található ugyanis egyetlen, a moszkvai követségtől bekért jelentés sem, amely a szovjetunióbeli közellátásról, meleg ruhaneműk beszerzési lehetőségeiről, az élelmiszerek áráról, illetve a vuzok étkezdéiben felszolgált ételek minőségéről és mennyiségéről szólna.

Az első, tizenöt főből álló magyar ösztöndíjas-csoportnak első része (öt ösztöndíjas) 1946 október közepén utazott ki a Szovjetunióba, a többiek néhány héttel később követték őket. A kiutazók diplomás fiatalok voltak, akik a Szovjetunió egy-egy egyetemén kívántak valamely tudományágban kutatásokat végezni³⁷.

1946. novemberében valószínűleg eléggé rossz hírek érkezhettek haza az ösztöndíjasok teljes ellátásáról, ösztöndíjáról és étkezéséről, mert a Kultusz-kormány december 6-án futárpostával kérte a választ a moszkvai Magyar Követségtől a következő kérdésekre: „Az ösztöndíjasok [...] hol laknak, hol étkeznek. Kimutatásszerűen legyen szíves közölni,

³⁵ MOL XIX-J-1-k Szovjet adminisztratív iratok 1945–64. 60.427/6 1946. 22. doboz

³⁶ MOL XIX-I-1-e 105566. sz., 45. doboz

³⁷ Névsoruk olvasható a *Dokumentumok Magyarország nemzetközi kulturális kapcsolatainak történetéből 1945–48...* című kötetben (Források a magyar népi demokrácia történetéhez. VII. kötet. UMKL Téka Könyvkiadó Bp. 1988.)

hogy az ösztöndíjasok iparcikk-jegyfűzetükre milyen cikkeket vásárolhatnak, milyen áron. [...] ezek az árak [...] olyanok-e, hogy az ösztöndíjasok hiányzó meleg ruhaneműeket ott beszerezhetik. ... honnan, melyik szervtől milyen összegeket kapnak. ... az ösztöndíjasoknak lakásért, ellátásért, tandíj stb. címén milyen kiadásai vannak.”³⁸

1946. december elején Szekfű Gyula moszkvai követ táviratilag ötezer rubel sürgős átutalását kérte az ösztöndíjasok támogatására, amelyet 1947. január elején kapott csak meg³⁹. A távirati kérés indoklására küldött részletes levelében Szekfű Gyula kérte a minisztériumot annak meghatározására, hogy az ösztöndíjasok támogatására a követség költségvetéséből *eddig már kijfűzetett összegeket* hogyan számolja el. „... egyrészt lehetetlenség őket minden nélkül kidobni a világba, arra számítva, hogy az oroszok eltartják őket, akik persze nem adhatnak nekik többet, mint saját fiaiknak, másrészt azonban nem lehetséges, hogy a követség saját felelősségére, felhatalmazás nélkül tovább is támogassa őket. Meg vagyok róla győződve, hogy Keresztury miniszter be fogja látni a helyzet nehézségeit és megtalálja az ösztöndíjasok érdekében álló megoldást.”

Szekfű Gyula iménti soraira válaszul írta Keresztury Dezső vallás- és közoktatásügyi miniszter a cikkem első felében már idézett, 1947. január 20-án kelt levelét, melyben *felhatalmazta a követet az ösztöndíjasok ügyeinek intézésére*.

Mínthogy a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium 1946/47-es költségvetésében csak a külföldi magyar intézetek és külföldi kulturális kapcsolatok (köztük a Szovjetunióban létrehozandó Collegium Hungaricum és egyetemi magyar intézet létrehozásának) költségei szerepeltek, a kiküldött ösztöndíjasok támogatására pedig *semmilyen pénzkeretet* nem terveztek, Keresztury Dezső a pénzügyminiszterhez fordult havi 10.000 rubeles hiteltúllépés engedélyezését kérve a moszkvai magyar követség számára. Ennek az összegnek átutalása még hónapokkal később is állandó problémák forrása volt. Az átutalásra kerülő összeget „tanulmányi segély”-ként emlegették a két magyar minisztérium közötti levelezésben.

1947 június elején Szekfű Gyula követ látogatást tett Kaftanov felsőoktatási miniszternél⁴⁰, és megköszönte „a közoktatásügyi miniszter nevében is a magyar ösztöndíjasok egész évben való gondozását...” A tárgyalás során Kaftanov közölte, hogy a szovjet oktatási kormányzat kész lényegesen megemelni a magyar ösztöndíjasok számát. Az un. Kabinet ügye is szóba került, a szovjet miniszter hajlandónak mutatkozott a leningrádi finnugor tanszék mellé egy magyar tudóst előadónak meghívni, azonban írásbeli beadványt erről nem kért.

³⁸ MOL XIX-J-1-k Szovjet adminisztratív iratok 1945–64., 22. doboz

³⁹ MOL XIX-I-1.e 152.2 tétel, 45. doboz

⁴⁰ MOL XIX-J-1-k 1945–64. Szovjet adminisztratív iratok 61.861/6, 22. doboz

A Minisztertanács 1947. július 24-i ülésén tárgyalta a Vallás- és Közoktatásügyi miniszter előterjesztését⁴¹ dr. Szentmihályi János kiküldetéséről a Szovjetunióba. „1946. év folyamán az illetékes szovjet tényezőkkel folytatott tárgyalások értelmében Leningrádban az ottani egyetemmel kapcsolatosan magyar intézetet kívánok szervezni. Az intézet célja: Magyarország és a Szovjetunió közötti tudományos és általában művelődési kapcsolatok ápolása.”

Dr. Szentmihályi János osztálytanácsos és dr. Sótér István, a Teleki Pál Tudományos Intézet tanára és a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium külföldi kulturális kapcsolatokkal foglalkozó főosztályának vezetője kiutazásához a pénzügyminiszter már 1946 novemberében hozzájárult, a Külügyminisztérium képviselőjében pedig dr. Czinkótszky Jenő külügyminisztériumi tanácsos lett a delegáció tagja.

Az előterjesztés készítője a kiutazás szükségességét azzal is indokolta, hogy Szekfű Gyula követ „az illetékes szovjet tényezőkkel folytatott újabb tárgyalások során” arról értesült, hogy „a Szovjetunió a leningrádi magyar intézet megszervezése, valamint a magyar-szovjet kulturális egyezmény előzetes megtárgyalása céljából is határozottan azt az óhaját fejezte ki, hogy a szóban lévő ügyben a vallás- és közoktatásügyi minisztérium részéről 2–3 tagú küldöttség utazhassék ki Moszkvába.”

Az események ezután valóban felgyorsultak. A Moszkvába 1947. október végén kiérkező magyar küldöttséget az orosz tárgyaló partnerek kész tények elé állították. November 1-én átnyújtottak egy egyezménytervezetet⁴² („Egyezmény a szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége és Magyarország kormánya között, magyar állampolgároknak a SzSzKSz felső polgári tanintézteiben való tanulása és eltartása tárgyában”) a küldöttségnek, a tervezetet Horváth Imre követségi tanácsos azonnal továbbította a Külügyminisztériumba. A magyar tárgyaló delegációban és a követségen is nagy megdöbbenést keltett, hogy a szerződéstervezetben szerepel a magyar diákok szovjetunióbeli oktatásának költsége, fejenként 15.000 illetve 25.000 rubel, amelyről az eddigi tárgyalásokon szó sem esett.

Az egyezménytervezethez Perényi József követségi titkár feljegyzést készített, most ő magyarázta el a Külügyminisztérium és a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium illetékeseinek, mit is jelentenek a szovjet dokumentumban használt szavak. „Ez annyit jelent, hogy általában a magyar hallgatóknak öt évet kellene a Szovjetunióban eltölteniök. Itt tehát bizonyos eltérések mutatkoznak az »ösztöndíjas« szó magyar és szovjet értelmezése között. Ösztöndíjas alatt a Szovjetunióban olyan hallgatókat kell érteni, kik tanulmányaikat államköltségen végzik, s nem olyan végzett hallgatókat, akik államköltségen tanulmányaik befejezése után 1–2 évre külföldre utaznak tanulmányaik kiegészítése végett. A

⁴¹ MOL XIX-A-83-a-192/29-1947.

⁴² MOL XIX.J-1-k Szovjet adminisztratív iratok 1945–64. 63.401/6/1947, 22.doboz

felsőoktatási minisztériumban többször kifejtették, hogy mikor ők magyaroknak ösztöndíjat adnak, akkor arra gondolnak, hogy az illetők itt kezdik és itt fejezik be főiskolai tanulmányaikat és az ösztöndíj a teljes tanulmányi időre vonatkozik.”

Az 1946-ban kiutazott diákok eltartását teljes egészében a Szovjetunió vállalta, az 1947-ben kikerülő csoport szervezése során sem esett szó fizetendő költségekről. Annyi azonban történt, hogy az 1947. őszére összeállított ösztöndíjas-csoport kiutazása késett.

A magyar küldöttségnek átnyújtott szovjet tervezet 6. §-a értelmében a magyar félnek kell fizetnie a tényleges tanulmányi költségek 50 %-át, beleértve az ösztöndíjat is. A Felsőoktatási Minisztérium munkatársainak közlése szerint a nagyjából 30 kiküldött diák után fizetendő költség körülbelül 410.000 rubel. Perényi József azt is feljegyzi, hogy még nem derült ki, a szovjet fél milyen kulccsal kívánja a rubelt forintra átszámítani (2,30 vagy 1:1). A tárgyalások folyamán szó sem esett többé a tervezett Magyar Intézetéről és Kabinetéről.

Ortutay Gyula eredeti, a szovjet fél által készített megszövegezésben a Minisztertanács elé terjesztette a „magyar állampolgároknak adandó ösztöndíjak tárgyában” hozzá eljuttatott egyezmény-tervezetet, az egyezmény megkötéséhez a Minisztertanács 1947. december 19-én hozzájárulását adta⁴³.

Szekfű Gyula értesítette a szovjet Felsőoktatási Minisztériumot a szerződéstervezet elfogadásáról. „A felsőoktatási minisztérium ezt azzal vette tudomásul, hogy az egyezmény formális aláírását sürgősen szükségesnek tartja, és várja az ösztöndíjasok megérkezését.”⁴⁴

Szekfű Gyula követ 1948. január 17-i keletkezéssel megkapta a hivatalos felhatalmazást a magyar ösztöndíjasokra vonatkozó megállapodás aláírására.

Az ünnepélyes aktusra azonban nem került sor, csak ősszel. A szerződés tervezetén különböző változtatásokat kellett eszközölni, mivel a Magyar Követség Nagykövetséggé alakult, másrészt pedig a szovjet jegyrendszer megszűnésével az ösztöndíjasok ellátásáról szóló részt is át kellett írni.

1948. október elejétől Molnár Erik vette át a nagykövetség irányítását, és október 28-án a Szovjetunió Külügyminisztériumában aláírta az egyezményt, Szekfű Gyula az aláírás aktusán már nem vehetett részt.

A koalíciós kormányzás időszakában (1945–48) a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium és a Külügyminisztérium megkísérelte a klebelsbergi koncepció alapján Nyugat-Európában az első világháború után létrehozott intézeti hálózat működtetésében már bevált recept szerint megvalósítani a szovjet államhoz való közeledést, élő, kölcsönösen alapuló oktatási, tudományos, művészeti kapcsolatok kialakításával. A Külügyi-

⁴³ MOL XIX-J-1-k Szovjet adminisztratív iratok 1945–64. 184.523/1947, 22.doboz

⁴⁴ Uo. 187.976/1947

nisztérium és a Vallás-és közoktatásügyi Minisztérium 1945. második felétől kezdve a magas szintű magyar tudományt, kultúrát és művészetet kívánta volna megismertetni a Szovjetunióban. A második világháborúban vesztes Magyarország ennek révén szeretne volna megértetni a szovjet állam és párt vezetésével, hogy a vele nemrég még hadban álló Magyarország tudományos és kulturális fejlettsége folytán a továbbiakban a Szovjetunió méltó partnere lehet.

1947. végére a koalíciós kormány külügyminisztériuma és oktatási kormányzata még mindig nem értette meg, hogy a magyar tudomány és kultúra magas színvonala nem biztosít számára tekintélyt a Szovjetunió politikai vezetése előtt, amelynek egyetlen célja Magyarország zökkenőmentes integrálása a szovjet befolyási övezetbe. Így Magyarország gazdaságát és belső rendjét csak a szovjet érdekeknek megfelelően lehetett kialakítani. A Szovjetunióval egyenlő felek közötti egyenrangú partneri kapcsolatok kialakítása szóba sem jöhetett, hanem Magyarországnak a szovjet elvárásokhoz kellett igazodnia. A magyar kulturális kormányzat minden erőfeszítése kudarcot vallott a Magyar Intézet létrehozását, és a magyar nyelv és kultúra oktatását illetően, a tárgyalások két éve egyértelműen a szovjet elképzelések megvalósulásával zárult.

Проект основания Венгерского Института (Collegium Hungaricum) в Москве Венгерские студенты в Советском Союзе Начало

Спустя несколько месяцев после окончания второй мировой войны отдел международных связей венгерского министерства образования и религии и министерство иностранных дел начали совместную работу над проектом создания в Москве института венгеркой культуры по образцу уже действовавших во многих европейских странах Collegium Hungaricum. Задачей такого учреждения должно было стать знакомство советских людей с венгерской культурой и наукой, налаживание культурных и научных связей между Венгрией и Советским Союзом. В 1946 году представители вышеназванных министерств начали переговоры с министерствами народного образования и иностранных дел СССР о возможности создания подобного института. Переговоры затянулись и, в конце концов, окончились безрезультатно, вероятно, потому что в советских министерствах не слишком представляли себе, какого рода самостоятельной культурной деятельностью могло бы заниматься венгерский институт в советской столице, в то время аналогичных учреждений, подведомственных иностранным государствам, в Советском Союзе еще не было.

В 1946–1945 годах в соответствии с партийными постановлениями студентам из стран, входивших в зону советского влияния, была предоставлена возможность обучения и защиты дипломов в высших учебных заведениях СССР. В венгерском министерстве религии и образования это было воспринято как возможность отправки стипендиатов на более или менее длительные сроки. Первая такая группа выехала в осенью 1946 года. Все расходы по её содержанию и обучения взяла на себя советская сторона. В связи с содержанием первой группы возникла масса проблем.

В 1946–1947 гг. продолжались переговоры о создании венгерского института, также безрезультатные. В 1947 году прибывшую в Москву венгерскую делегацию ждал готовый проект договора о венгерских стипендиатах, в нем фигурировали и такие статьи расходов, которые должна была нести венгерская сторона. Вопрос об основании венгерского института сошел с повестки дня.